Подбор на езиков материал с оглед използване съвременни ресурси за формиране на фонематичен слух при чуждоезиковото обучение

Десислава Баева, Димитрина Цонева

Selection of Language Material for the Creation of Contemporary Resources for Development of Foreign Language Phonemic Awareness Skills: *The purpose of the present paper is to offer different methods that pinpoint the L2 phonemes and phoneme oppositions which beginner level foreign language learners of Bulgarian find it difficult to differentiate without specific training.*

Key words: *phonemic awareness, contemporary foreign language teaching resources, methods for selection of language material, Bulgarian as foreign language*

Тъй като фонологичните системи на различните езици не съвпадат и едни и същи признаци на речевите звукове носят различна информативна ценност, за развитие на слуха за фонемите от изучавания език е необходимо формиране на нови еталонни зони, съотносими с фонемите на усвоявания език. Установено е, че при възприемане на чуждоезиковите звукове, техните специфични признаци често не се фиксират и звуковете не се различават. Това от своя страна поставя по-високи изисквания към речевия слух на изучаващите чужд език – да улавят възможно най-точно акустичните признаци на възприеманите звукове.

Теорията на езиковата (речевата) комуникация включва в себе си два противоположни диалектически взаимосвързани процеса: процес на реализация (кодиране) на съдържателната информация във вербални единици и процес на перцепция (декодиране) на съдържателната информация, изразяваща се във възстановяване смисловата страна на знака на основата на асоциативни връзки. На равнището на звуко-фонемното членение на езиковата структура реализацията на фонологичните системи се осъществява като кодиране в артикулационния апарат на «абстрактно – фонемно структуриран квант на съдържателна информация в линейна последователност на материалните звукови единици, т.е. в последователност на квазидискретни акустични феномени, имащи физическа форма като една непрекъсната сложномодулирана звукова вълна» [Каспранский 1980: 4]. Сложномодулираната звукова вълна включва не само лингвистична информация. В нея във фузионна форма се съдържа информация от лингвистичен и екстралингвистичен характер (информация за субективно – индивидуалните характеристики на говорещия, паралингвистична информация с апелативен характер и информация за самия процес [Каспранский 1993].

Съобразно спецификата на настоящото изследване акцентът трябва да бъде върху втория процес – процеса на перцепция (декодиране), с оглед използването на съвременни ресурси за работа по формиране на фонематичен слух. Съвременните ресурси би трябвали да се базират на най–актуалните технически и софтуерни разработки. Техническата реализация на фонетичните кабинети е на ново, по-високо ниво. Дори малкото продукти, предназначени за работа при чуждоезиковото обучение на фонетично равнище са свързани с произношението, а липсва перцепцията (възприемането).

Руските психолози [А.В. Запорожец, В. П. Зинченко, М.С. Шехтера и др.] разглеждат два процеса на възприемане:

I. Процес на формиране образа на обекта – отделяне диференциалните признаци на обекта и установяване на взаимовръзка между тях.

II. Процес на възприемане обекта при наличие на вече формиран образ ; процес на опознаване.

В изследванията си Н. А. Зимняя посочва, че за всяка фонема на езика в запомнящите устройства на човешкия мозък има еталон, закодиран по принципа на формантната структура. Този еталон представлява не каква да е фиксирана спектрална характеристика, а своеобразна "зона", допускаща отклонения в определени предели [Зимняя 2007].

В еталонните зони, чието формиране става в процеса на усвояване езика, са закодирани всички фонологически (информативни) признаци на фонемата и при възприемане на речта се фиксира наличие или отсъствие на определени информативни признаци. По този начин възприеманият звук се отнася към една или друга фонема на езика. За да бъде формиран фонематичният слух, трябва да се създаде система от еталонни зони ("фонемна решетка"), съотносима с фонемната система на езика. Единството от еталони на сегментни и суперсегментни единици на речта и правилата за тяхното съчетаване З. Н. Джапаридзе нарича перцептивна база. « Типичните различия между перцептивните бази могат да бъдат: от една страна – в системата еталони и от друга страна – в правилата за съпоставяне с тези еталони. Ясно е, че перцептивните бази на различните езици имат големи различия» [Джапаризде 1985 : 25].

Така например носителите на съвременния български език произнасят и различават на слух в крайна сметка 28 фонеми. Това означава, че у тях трябва да бъдат формирани еталони за тези 28 единици [Баева и др. 2010] .Но съпоставителните анализи на фонемните системи на отделни езици показват съществени различия. Например: в някои езици броят на фонемите е 12 – 15 (в полинезийските езици), а в други – 70 – 80 фонеми (в някои кавказки и африкански езици). За да се говори езикът ***няуайги*** (един от австралийските езици) трябва да бъде създадена система от 15 (3 гласни и 12 съгласни) еталонни зони, докато за езика ***марги*** (в Нигерия) – система от 96 еталонни зони (6 гласни, 4 полугласни и 86 съгласни). В някои езици не познават устнените (лабиалните) съгласни [п, б, в, ф], а в други – плавните съгласни [л, р] и т. н. [Бояджиев 1995 : 108].

Затова при подбиране на езиковия материал за формиране на чуждоезиков слух на преден план се явява необходимостта от ограничаване и уточняване минимума "проблемни" фонеми – тези фонеми, които без специална подготовка не се различават и не се идентифицират от учащите се.

Досегашните изследвания доказват, че най-подходящо е при подбора на езиковия материал за обучение по фонология всяка проблемна фонема да се разглежда в двойка с тези фонеми, с които тя се смесва и от които е необходимо да бъде разграничена, а не изолирано. Тогава информативните признаци на фонемите проличават най-контрастно.

Целта на настоящата статия е да се предложат различни методи, чрез които да се уточняват фонемите и фонемните противопоставяния, които без специално обучение не се различават и не се идентифицират от чужденците, изучаващи български език в начален етап на обучение.

Някои методици считат, че обемът и характерът на фонетичния минимум не зависи от родния език на учащите се, тъй като наличието на близък или сходен звук не е достатъчно основание за изключването му от минимума. Други методици категорично отхвърлят тази постановка и смятат, че един от източниците за правилния подбор на фонетичния минимум е съпоставителният анализ на фонемните системи на родния и изучавания език и анализът на типичните грешки на учащите се.

В тази теоретична разработка приемаме мнението, че фонетичният материал би трябвало да се подбира, като се съблюдава принципът за отчитане родния език на изучаващите чуждия език. Съпоставителният анализ на фонемните системи показва възможните области на интерференция и предупреждава за грешките, свързани с влиянието на родния език, но все още не фиксира точно фонемите, за

които учащите се нямат формиран фонетичен слух. В тази връзка известният контрастивист – теоретик Г. Хелбих пише:"Съпоставителните методи са средство за разкриване източниците на интерференция, които са и причина за пораждането на езикови грешки. Диагностиката на грешките, а именно установяването на случаите на нарушения на системата и на нормата, не е идентична със съпоставката; тя може да се извършва независимо от съпоставката, като не е необходимо да се вземат предвид нито интерференцията, нито лингвистичното описание на езика."[Хелбих 2003: 175]. Съпоставителната характеристика на фонологичните системи на родния и изучавания език и определянето на типичните фонетико- фонологични грешки предполагат и уточняват параметрите на неусвоеност на езика, на негативното влияние на родния език, но не дават точни сведения за равнището на отклонение от нормата при усвояването на един или друг вид реч в определен етап на обучение. Това мотивира необходимостта и навремеността при подбора на езиковия материал за формиране на фонематичен слух у чужденците да бъдат проведени и експериментални проверки.

Като се има предвид посоченото дотук, при подбор на езиков материал с оглед използване съвременни ресурси за формиране на фонематичен слух

при чуждоезиковото обучение предлагаме три различни метода:

I. Лингвистично съпоставяне на контактуващите фонологични системи, което да посочи възможните (потенциалните) трудности и грешки при езикоусвояването.

II. Определяне на типичните фонетико – фонологични грешки, допускани при все още несформиран чуждоезиков фонематичен слух.

III. Експериментални проверки за определяне на фонемите, за които учащите се нямат развит фонематичен слух в началния етап на изучаване чужд език.

Обект на този доклад са фонетико-фонологичните грешки, допускани от араби при изучаването на български език в начален етап на обучение. Причините да се спрем на тези обучавани са две:

1. Независимо, че български и арабски език са от флективния тип езици, между фонемните им системи има съществени различия, които биха очертали максимума трудности при овладяване на българската фонетика от чужденци. Това от своя страна изисква съставянето на една по-пълна, универсална система упражнения за формиране на фонематичен слух.

2. Разполагаме с надеждно изследване с работен корпус , включващ общо 4850 фиша с грешки от устната и писмената реч на арабски учащи се, извлечени от писмени и устни изложения по дадени теми, записи във фонетична лаборатория, материали от диктовки, контролни работи и други, проведени през петгодишен период [Цонева 1988].

Устойчивите грешки, които допускат учащите се в своята реч през различните степени на обучение, се намират в пряка зависимост с особеностите на родния им език. Това е в резултат на фонологичността на речевия слух при възприемането на „неродна" реч. Звуковете на чуждия език получават у нас неправилна фонологична интерпретация, тъй като се пропускат през „фонологичното сито" на родния ни език. Слушайки чужда реч, при анализирането на чутото ние непроизволно използваме привичното за нас „фонологично сито" на своя роден език [Трубецкой 1960]. „Интерференцията е такова психическо явление, при което вече добре оформените стари навици пречат при процеса на изграждане нови такива.» [Поливанов 1990]. Това явление се определя от законите на затормозяването и ирадиацията на нервните процеси. Фонологичното възприятие на носителя на определен език се старае да приравни фонемите на чуждия език към родните фонеми, да отсее при възприемането тези признаци, които се явяват недиференциални в системата на неговия роден език, например в начален етап на обучение по български език

арабските учащи се не осъзнават различията в следните опозиционни двойки и изговарят или пишат:

А. При гласните:

[е::и] *фирма* вм. *ферма, вежда* вм. *вижда*, *нещо* вм. *нищо*, *предава* вм. *придава*, *пеех* вм. *Пиех*, *нещо* вм. *нищо*, *пристегна* вм. *пристигна* и др.

[а::ъ] *капя* вм. *къпя*, *варна* вм. *върна*, *пак* вм. *пък*, *тапа* вм. *тъпа* , *запалвам* вм. *запълвам* и др.

[о::у] *ток* вм. *тук*, *сопа* вм. *супа*, *болка* вм. *булка*, *очен* вм. *учен*, *гроб* вм. *груб* и др.

[е::ъ] *беда* вм. *бъда*, *мека* вм. *мъка*, *делко* вм. *дълго*, «*пръдложе*» вм. *предложи* и т.н.

[и::ъ] *изкипвам* вм. *изкъпвам*, «*въждал*» вм. *виждал*, «*жилти*» вм. *жълти* и др.

[е::а] *тека* вм. *така*, *чест* вм. *част*, «*подерил*» вм. *подарил*, «*имеше*» вм. *имаше* и др.

Б. При съгласните:

[п:: б] *пил* вм. *бил*, *разпра* вм. *разбра*, *упит* вм. убит, *опичам* вм. *обичам*, *обера* вм. *опера*, *прашно* вм. *брашно*, *избива* вм. *изпива*, *пяло* вм. *бяло* и др.

[б:: в] *развити* вм. *разбити*, *отбор* вм.*отвор*, *дребни* вм. *древни*, *върша* вм. *бърша*, *вие* вм. *бие*, *бедро* вм. *ведро*, *база* вм. *ваза* и др.

[в:: ф] *вас* вм. *фас*, *влак* вм. *флаг фаза* вм. *ваза*, «*шкава*» вм. *шкафа*, «*вилм*» вм. *филм* и др.

[с:: ц] *свят* вм. *цвят*, *сял* вм. *цял*, *светна* вм. *цветна*, *Сонева* вм. *Цонева*, *седя* вм. *цедя*, *каса* вм. *каца*, *свети* вм. *цвете* и др.

[з:: с] *коза* вм. коса, «зпор» вм. спор, пасва вм. пазва, змей вм. смей, бърсах вм. бързах, зърна вм. сърна и др.

[к:: г] кост вм. *гост*, *гален* вм. *кален*, *тъка* вм. *тъга*, «*кокато*» вм. *когато*, «*малго*» вм. *малко*, «*гюмюр*» вм. *кюмюр*, *глас* вм. *клас* и др.

[ж:: ш] *шест* вм. *жест*, *кажа* вм. *каша*, *върша* вм. *вържа*, *слуша* вм. *служа*, *реже* вм. *реше*, *кожа* вм. *коша* и др.

[ж:: ч] *«сердежна»* вм. *сърдечни*, *«пичамата «* вм. *пижамата*, *жар* вм. *чар*, «*наужавам*» вм. *научавам,* «*свърчем*» вм. *свържем*, *«чилти»* вм. *жълти* и др.

[дж:: ч] *чоп* вм. *джоб*

[ч:: ш] *шесто* вм. *често*, *ушен* вм. *учен*, *пешка* вм. *печка*, *шест* вм. *чест* и др.

Доста срещани явления в устната и писмената реч на арабите, говорущи български език, са елизията и епентезата на звукове, с което те улесняват изговора на струпаните съгласни в българските лексеми и ги доближевет до техния учленителен навик. В едни случаи изпадат гласни в началото на думата, така също в дума или междусловие, съдържащи два съседни вокала: *стават* вм. *остават,»библотека» вм. библиотека, двойка вм. девойка и т.н.* Сравнително много са случаите с изпадане на консонанти при думи със струпани съгласни: «*селката» вм. селската, се вм. все, пиеше вм. пишеше, «удоволсвие» вм. удоволствие и др.*

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Контрастивната лингвистика, анализът на грешките и експерименталните проверки са различни относително самостоятелни подходи при изследването на езиковите нарушения. Чрез съпоставянето на резултатите им се разкрива и тяхната релевантност един към друг, взаимната им обусловеност.

След обобщаване на допуснатите фонетико- фонологични грешки от чуждестранните учащи се налага следният извод:

За учащи се от арабските региони при разработване интерактивни езикови задачи и игри акцентът трябва да падне върху следните **фонеми, минимални двойки и комплексни опозиции:**

Таблица 1

ФОНЕМИ		**ФОНЕМНИ ПРОТИВОПОСТАВЯНИЯ**	
Гласни	*Съгласни*	*Минимални двойки*	*Комплексни опозиции*
[е]	[п] [б]	[о:: у]	[е:: и :: ъ]
[ъ]	[к] [г]	[ф:: в]	[п:: б :: в]
[и]	[ф] [в]	[к:: г]	[з :: с :: ц]
[у]	[ш] [ж]		[ж :: ш :: ч]
	[с] [з]		
	[ц]		
	[ч]		

Разбира се, защо точно с тези фонеми и опозиции арабите, изучаващи български език в начален етап на обечение имат трудности и грешки, ще изясни контрастивният анализ на фонологичните системи на двата езика .

ЛИТЕРАТУРА

Баева, Д., Д. Цонева, Цв. Харакчийска. Позиции за реализация на вокалите и консонантите в съвременния български език с оглед компютърно моделиране на реч. Русенски университет, 2010.

Бояджиев, Ж. Увод в общото езикознание. С.,1995.

Джапаридзе, З. **Н.** Перцептивная фонетика (основные вопросы), Тбилиси, 1985.

Зимняя, И. А. Речевой механизм в схеме порождения речи (применительно к задачам обучения иностранному языку). В- Психолингвистика и обучение русскому языку нерусских. М., 2007, с. 121 -133.

Каспранский, Р. Р.Реализация фонологических систем в речи. АДД. Москва, 1980.

Каспранский, Р. Р.Фузионная природаречевой информации. В: - Теория и практика лингвистичекого описание разговорной речи. Горький, 1993.

Поливанов, Е. Д. Субьективный характер восприятия звуков языка. В: - Статьи по общему языкознанию. М., 1990.

Трубецкой, Н. С. Основы фонологии. М., 1960.

Цонева, Д. Формиране на фонематичен слух у чужденци в начален етап на обучение по български език. С., 1988.

Helbig,G. Zu einigen Problemen der konfrontativen Grammatik in ihrer Bedeutung fur den Fremdsprachenunterricht. In – Wissenschaft Zeitschrift der Humboldt – Universitet. Berlin, GSR 22, 2003, s.171 – 177.

За контакти:

Доц. д-р Димитрина Цонева, Катедра Български език, литература и изкуство, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082-888 738, e-mail: dtzoneva@uni-rise.bg

Докладът е рецензиран.